

Cum se apără specialistul român

Printre numeroasele mijloace care există pentru a te face că combați o acuzație, ce ți se aduce cu drept cuvint, și a scăpa de primejdie bolmojind lucrurile și ametind de cap pe cel care te ascultă ori pe cel care te citește, mijloace cercetate cu mare fineță de retorica grecească (vezi Volkmann, *Die Rhetorik der Griechen und Römer*, II Aufl., § 25), sint unele mai fine, mai meșteșugite, iar altele mai din topor, mai necioplite. Trei dintre aceste din urmă mijloace sint următoarele : 1. Te faci că combați, dar vorbești cu totul despre altceva, spui cai verzi pe păreți, cum se zice. Cel care ascultă fără băgare de samă trage însă concluzia următoare: «Este cu neputință ca acest om să nu fi avind oarecare dreptate, altfel n-ar putea să vorbească atita vreme». De pildă, cineva este acuzat că a mințit pentru a trage un profit dintr-o împrejurare oarecare, în felul acela că a văzut un lucru *galbăn* și a spus că era *albastru*, iar el se apără astfel: «Mai intilă este știut de toată lumea că sara la lumina lămpii se confundă *verdele* cu *albastrul*. Eă lucrul, despre care este vorba, l-am văzut sara. El era *galbăn*, nu tăgăduesc, dar fiindcă la lumina lămpii *verdele* se confundă cu *albastrul*, mie mi s-a părut că e *albastru*. Și apoi alta voi spune. Să-și aducă cineva numai bine aminte cum am pronunțat eu vorba *albastru* și va înțelege că era să zic *galbăn*, dar m-a luat gura pe dinainte». 2. Ca probă că ești nevinovat arăți că acela care te acuză ți-i dușman. Cineva, de pildă, este acuzat că a furat dela X un inel și furătura a fost dovedită, căci inelul furat s-a găsit în adevăr pe degetul acuzatului, iar acesta se apără astfel: «Cine nu știe că X mi-i dușman și că numai din căuda ce are pe mine a scornit că inelul lui, care a fost găsit pe degetul meu, ar fi fost furat de mine? Trebuie să credeți pe dușman! Unde s-a mai pomenit asemenea judecată?». 3. Acuzatul se apără arătind că acuzatorul a vorbit rău de judecători într-o ocazie oarecare. Cel cu inelul de sub No. 2 continuă, de pildă, a se apăra în modul următor: «Ș-apoi numai de mine credeți că s-a legat acest om? D-apoi chiar pe D-voastră, domnilor judecători, care, precum știe toată lumea, sinteți

infaibilă, v-a atăcat în diferite rinduri. Odată a scris, iaca ici în cartea asta, că D-ta, D-le judecător A., ești prea indulgent la darea verdictelor, și că D-ta, D-le judecător B., lași mult de dorit în ce privește cunoștința dreptului civil. Apoi cind și pe niște oameni ca D-voastră îndrăznește să vă acuze, cum nu va îndrăzni să mă acuze pe mine?».

Dintre cele trei chipuri false de apărare enumerate cel de al treilea este cel mai eficace, pentru că judecătorul începe să privească cu ochi răi pe acuzator, dar este și cel mai ordinar, care aduce aminte de renumitul *delator*.

Se va întreba poate lectorul: «Oare este cu putință să se fi găsit într-adevăr oameni vinovați care să recurgă la asemenea mijloace de apărare?» Nu știu de se vor fi găsit pe la curți, tribunale, judecători de pace, unde de multe ori acuzații aparțin celor mai degradate categorii sociale. Dar voi aduce aici probe că se găsesc printre oamenii cei care formează elita societății, printre oamenii de știință.

În Zeitschrift für romanische Philologie, XXXI, 283 sqq., cu ocazia unei introduceri la niște studii etimologice, introducerea în care fac o dare de samă pe scurt despre operele lexicale asupra limbii române dela Cihac încoace, eu am făcut D-lui Sextil Pușcariu următoarele trei acuzații. 1. Schimbă înțelesul unui cuvânt pentru hatîrul unei etimologii: pe *mezîn* îl traduce cu *miflociū* pentru a-l putea deriva din *medianus*. 2. Schimbă forma unui cuvânt pentru hatîrul unei etimologii: pe cuvîntul *pănaț* din psaltirea șchelană, ps. 136, 6, îl schimbă în *păraț* pentru a-l putea deriva din *palatium*. 3. Împrumută etimologiile altora și le dă drept ale sale, în special dela mine a împrumutat 22 *).

În Zeitschrift XXX, 742 Dl. Sextil Pușcariu se apără astfel. Mai întîi despre întîia acuzare nu pomeniște nimic. Rămîne, deci, recunoscut de însuș Dl. Sextil Pușcariu că a schimbat înțelesul de *cel din urmă* în *cel dela mijloc*. Cînd traducea Cihac pe *rină* prin *peau de mouton*, avea cel puțin scuza că cuvîntul *rină* există numai în izolarea *a sta într-o rină*, și apoi Cihac nu era așa Român get begot, ca Dl. Sextil Pușcariu. Cînd

*) La cele 61 de împrumuturi, pe care le-am notat în Zeitschrift, adaug cu această ocazie următoarele două: 1. În „Lateinische H und K“ Leipzig, 1901, pag. 61 Dl. S. P. deriva pe *chîtură* dintr-un **cytola*, formă metatetică din **cotyla*=*κότυλα*, *κότῶλη*. În Arhiva Iași din April 1904 G. Pascu a derivat pe acelaș cuvînt dintr-un **cytula*, deminutiv dela *κότος*, care însă, din greșală de tipar, a fost scris cu accent circumflex, *κότος*. Această etimologie a fost împrumutată cu greșală de tipar cu tot de dl. S. P. în Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1905: „*chîtură*—**cytola*, pronunțat *kytola*, poate supt influința lui *κότος*, cu metateză din *κότυλος*, *κότῶλη*.” 2. În Converbiri Literare din Ianuar 1905 dl. S. P. deriva pe meglenul *muntur* din **muturnus*, contaminatie din *mutus*+*tacturnus*. În Arhiva Iași din Mart 1905 G. Pascu a dat etimologia *muntur*>*mutulus*. Această etimologie a fost apoi împrumutată de dl. S. P. în Etymologisches Wörterbuch (Prefața acestui dicționar este din Iunie 1905).

Dl. Sextil Pușcariu a schimbat înțelesul lui *mezîn*, a știut sigur adevăratul înțeles al cuvintului, dar l-a schimbat *inadins*. Aceasta în știință nu este o greșală care se iartă. Știința nu poate avea condescendențele vieții celeilalte omenești, cînd ridică cineva din umere și zice: «El, lasă-l încolo, că doar nu e un cap de țară!» Sînt unia care nici în poezie nu permit tendințe—și doar pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas. Ce vor zice acela despre un om de știință cu tendințe, care ar schimba, de pildă, coloarea unui precipitat chimic pentru gustul de a-și susține o teorie? Acel care e în stare să schimbe înțelesul unui cuvînt pentru gustul unei etimologii, va fi în stare să schimbe și forma unui cuvînt pentru același gust, căci c'est le premier pas qui coûte. Și în adevăr pe *pănaț* din psaltirea șcheiană l-a schimbat Dl. Pușcariu în *păraț* pentru a-l putea deriva din *palatium*. Asupra acestui lucru însă vrea Dl. Pușcariu să se îndreptătească, și iată cum: «*pănaț* stă în loc de *păraț*, nu din greșală de tipar, negreșit, ci din cauza următoare. Psaltirea șcheiană este, după cum știm cu siguranță, o copie după un text mai vechiu cu rotacizmu. În cei dintîii șapte psalmi există încă nesiguranță în reproducerea originalului și *cine* se găsește alături cu *cire*, de acolo înainte până pela ps. 70 se găsește numai forma *cire*, apoi iar domnește nesiguranță în întrebuintare, până ce treptat treptat forma *cine* capătă preponderanță, așa că între ps. 118 și 143 este singura întrebuintată. În această secțiune, ps. 136, se găsește *ăpaț* λεγόμενον *pănaț*. Evident acest rar cuvînt era copistului necunoscut (Coresi îl înlocuiește cu *gumaz*); fiindcă însă el schimba formele cu rotacizmu în forme cu *n*, apoi a considerat pe *păraț* din original ca un cuvînt cu rotacizmu și s-a înșelat să creadă că ar trebui să-l schimbe în *pănaț*. În această îndreptățire cuvîntul *evident* este o presupunere a D-lui Pușcariu. Pentru acela eu mă voi pune în ambele cazuri, și în cazul cînd cuvîntul va fi fost cunoscut copietorului, și în cazul cînd îi va fi fost necunoscut. Dacă ne punem în cazul întîi, apoi trebuie să înțelegem explicarea D-lui Pușcariu așa: «Fiindcă cel care a scris psaltirea șcheiană vorbea un dialect, în care nu se prefăcuse *n* intervocalic în *r*, iar textul, pe care-l copia, era scris într-un dialect, în care *n* se prefăcuse în *r*, apoi citeodată copia exact, de pildă *cire*, citeodată însă nu copia exact și scria după cum era el deprins să pronunțe, de pildă *cine*. Deci, cînd a dat peste cuvîntul *păraț*, pe care el era deprins să-l pronunțe *pănaț*, în loc să copieze exact, cum era scris în textul pe care-l copia, a scris neexact, așa cum era el deprins să pronunțe, *pănaț*.» Și vra să zică el, cel care a scris psaltirea șcheiană, pronunța *pănaț* cu *n*, iar nu *păraț* cu *r*, dupăcum și el ar fi trebuit să pronunțe, dacă cuvîntul ar fi provenit din *palatium*, deoarece toate dialectele rominești, întreaga limbă romînească schimbă pe *l* intervocalic în *r*. D-apoi bine, ce are a face *n* prefăcut în *r* cu *l* prefăcut în *r*? Dacă ar fi fost lucrul *verde* și tu l-ai fi văzut la lumina lămpii *albastru*, da; dar lucrul era *galbăn*.

Dacă ar fi fost lucrul dela capul locului *pănaț*, și l-ar fi văzut copietorul scris *păraț*, și-ar fi putut da în teapă și ar fi putut scrie după pronunțarea lui obișnuită *pănaț*; dar lucrul fusese, după *D-la*, dela capul locului *palat* și toți Rominii îl pronunțau *păraț*, deci așa îl pronunța nu numai scriitorul textului, pe care-l copia copistul cel care a scris psaltirea schefană, ci și copistul acesta însuși! Dacă ne punem în cazul al doilea, că adevărat cuvântul *păraț* nu era cunoscut copietorului, apoi explicarea *D-lui Pușcariu* sună astfel: 'Fiindcă copistul era deprins pe *cire* din textul pe care-l copia să-l pronunțe ca *cine*, așa că în loc de *cire* scria pe ici pe colea *cine*, apoi s-a închipuit că și *păraț*, cel necunoscut lui, *pănaț* ar fi trebuit să sune, dacă l-ar fi învățat și el dela mălă-sa.' Aceasta e o culme. Vorba cea: cauți s-o îndrepti și mai rău o încurci. Așa e când n-are omul dreptate. Fenomenul înlocuirii prin voință a unui sunet cu altul pentru a evita o pronunțare presupusă dialectală este într-adevăr cunoscut și răscunoscut (vezi Philippide Principii, 237, unde sînt date exemplele inpid—inclid, pîrie—chirie, rapiu—rachiū, movilă—moghilă, viclean—hiclean, miriște—niriște, catastif—catastih, arhiva—arhiva), dar are loc totdeauna, firește, la cuvinte cunoscute și răscunoscute, întrebuintate și răsintrebuintate, n-are loc niciodată la cuvinte auzite pentru întâia oară. Acest copist, care vede pentru întâia dată scris *păraț* și își închipuește că mă-sa l-ar fi pronunțat *pănaț* este un copist sui generis, care trebuie *D-lui Pușcariu*, dar n-a fost, nu este și nici va fi vreodată. Dar *D-l Pușcariu* continuă cu apărarea sa astfel: «Să iee cineva numai dicționarul meu în mînă și va observa îndată că numărul 1265 în rîndurile 1 și 6 este greșit tipărit.» *D-apoi* lăsa li luăm în mînă și vedem scris așa: «1265 + *păraț* (*Psalt. Sch.*) sm. [ar. —W.] „Gaumen“ zeigt | dieselbe Volksetymologie wie fr. *palais* < *palatium* „Palast“ für | *palatum* „Gaumen“ (sard. ent. *palau*, vgl. sp. *paladar*, pg. *padar* | „Gaumen.“). Im Drum. ist die Volksetymologie um einen Schritt | weiter gegangen und das „Zäpfchen“ heisst, - neben *părațuș* sm. | (= **părat*, in *Ps. Sch.* 136, 6: *pănat* < *palatum* + *-uș*, eigl. „der | kleine Gaumen“) , —. Ei, cum trebuie îndreptat? «Acest număr», zice *D-l Pușcariu*, «ar trebui să sune drept așa: La rîndul 1 '+ *păraț* (*Ps. Sch.* 136, 6: *pănaț*) sm..... etc.', iar la rîndul 6 '(+*părat* < *palatum*) + *uș*.' Ei, da, ar trebui să sune, dar pentru ca să sune așa, trebuie întâi în rîndul 6 să pui lui *pănat* o codiță la 4, pentru ca să se prefacă din *pănat* în *pănaț*, apoi trebuie să-l lefi și să-l pui tocmăi hăt sus la rîndul întâi pe la mijloc, după aceea trebuie să te întorci iar la rîndul 6 și să lefi pe *Ps. Sch.* 136, 6 și să le pui sus la rîndul 1 în loc de *Psalt. Sch.*, iar pe *Psalt. Sch.* din rîndul 1 și pe în din rîndul 6 să le dai afară. Apoi așa! Iee schimbă, colo adaugă, dincolo ștergi. Cu moda asta poți tăgădui orice, dar aceasta nu se mai cheamă greșală de tipar, ci anagramă. Dar nu-i nici anagramă, ci este un dublu falș: mai întâi a pus *D-l Pușcariu* pe *păraț* din capul *D-sale*, pentru a-l

putea deriva din *palatium* și apoi puțin mai la vale a pus tot din capul D-sale pe *pănat* pentru a proba că cuvîntul *palatum*, din care derivă *părătuș*, a existat odată în limba rominească, de pildă în psaltirea șcheiană, *pănat*. D-sa a schimbat în două feluri pe unul și același cuvînt, întîlu în *păraș* și apoi în *pănat*, macarcă el sună în realitate *pănaș*.

În ce privește acuzarea că *a împrumutat* dela unii și dela alții 61 de etimologii (dintre care 22 dela mine) și le-a dat drept ale sale, Dl. Sextil Pușcariu se apără în chipul următor: «Philippide însuș a dat în ale sale «Principii» etimologiilor cunoscute, ca *acaș*, *auș*, *cam*, *deretic*, *desmierd*, *iie*, *sarbăd*, *subsuară*, *său*, *tău*, fără să citeze.» Da, decît cînd am dat eu exemple în Principii, nu le-am dat pentru a mă afișa cu ele ca cu descoperiri de ale mele, pentru acela nici etimologiile grele, de mine intîlăș dată aflate, nu le-am menționat în Principii ca atare, ci le-am lăsat confundate în masa enormă de exemple, care se găsește acolo. Alceva e însă cînd publică cineva articule de revistă cu intenția de a se arăta descoperitorul unor fapte oarecare și cînd, sub titlul Rumänische Etymologien, publică Dl. Pușcariu în Zeitschrift für romanische Philologie XXVIII, 677, 685: «Amin>a mine.—Rină>ren.» și citează pe toți cei care dăduse asupra acestor cuvinte etimologii greșite ori pomenise măcar despre ele, pe G. Meyer, Cihac, Șăineanu, Damé, și numai pe mine nu mă citează, care spusesem deja în Principii 72, 147: «ami'n>a mine.—ri'nă, ri'lă>ren.» «Cum aș fi putut eu», zice mai departe Dl. Pușcariu, «să copiez din cartea lui Philippide etimologii, pe care, după propria lui mărturisire le dăduse mai înainte Laurian-Massim, Cipariu, Cihac, Miklosich, Schuchardt și alții.» Este vorba despre *acaș*, *arunc*, *auș*, *cam*, *ie*, *minciună*, *sarbăd*, *ușor*. Dar cum că etimologia acestor cuvinte fusese dată deja de Laurian, Cipariu, Miklosich a aflat Dl. Pușcariu intîlu dela mine, în articolul din Zeitschrift XXXI, 283. Înainte de a-l fi spus eu acest lucru, D-sa nu-l știa, iar etimologiile *acaș*, *arunc*, *auș*, *cam*, *ie*, *minciună*, *sarbăd*, *ușor* le-a luat Dl. Pușcariu *direct* dela mine, tot așa de direct, ca și pe *amin*, *rină*, *vîdă*. «Pentru *adăpost*», continuă Dl. Pușcariu, «citez pe Tiktin, pentru *despica* și *ura* citez pe Densușianu, și cu toate aceste Philippide spune că nu numesc pe autorul etimologiilor acestor cuvinte.» Citează în adevăr pe Tiktin și pe Ovidiu Densușianu Dl. Pușcariu, dar eu imi iau bunul la cel dintîlu la care-l găsesc, și macarcă *împrumutul* a mers până la Dl. Pușcariu prin minile D-lor Tiktin și Densușianu, eu l-am sechestrat acolo unde l-am găsit mai la îndămină, anume la Dl. Pușcariu.

O nimereste cu oștea în gard, cum se zice, Dl. Pușcariu, dar nu pot să-i tăgăduesc oarecare fineță la întrebuintarea primului mod falș de apărare. Acolo unde e necloplit de tot, este în chipul cum, și de falșuri și de *împrumuturi* nemărturisite, se pără prin modurile falșe No. 2 și 3.

«Philippide repetă aceia ce mai publicase deja în Viața Ro-

minească într-un moment de cîudă, pentrucă i-a luat Academia Romîna lucrarea dicționarului și mi-a incredințat-o mie.» Așa? Știu eu bine că Dl. Sextil Pușcariu răspindește pe unde poate vorba, iar un protector al D-sale, Dl. Iorga, a și publicat-o în Neamul Romînesc, 15 Octombrie 1906, că: «Academia Romîna a făcut D-lui Sextil Pușcariu onoarea de a-l însărcina cu redactarea dicționarului limbii romînești, care [= pentrucă] a găsit în sfîrșit omul de realitate și de măsură, ce-l poate duce, în termen scurt, la bun capăt *),» dînd și unul și altul a se înțelege că Dl. Pușcariu a fost însărcinat de Academie cu facerea dicționarului, pentrucă D-sa a fost găsit în sfîrșit, după atîtea încercări nenorocite ale altora, ca omul capabil de a duce lucrul la capăt, căruia în mod firesc a trebuit să i se incredințeze dicționarul. D-apoi lucrul nu stă așa, ci cu totul altfel. Dl. Pușcariu scrie azi dicționarul Academiei, pentrucă n-a voit altul să-l scrie, și acel altul sint eu. Inprejurările sint următoarele. Dupăce în opt ani de zile am reușit să adun un material enorm de citații pentru toate literele alfabetului și să redactez gata pentru tipărit mai mult de un sfert al dicționarului, făcînd astfel acela ce niciun lexicograf, nu numai din țara noastră, ci nici din țări străine, nu reușise să facă în așa de scurtă vreme înainte de mine, mai ales că dicționarul meu din punct de vedere al bogăției cuvintelor, înțelesurilor, citațiilor, traducerilor, etimologiilor, nu este inferior operelor unni Littré, Jungmann, Linde (Binevoiască lectorul să compare speciemenele publicate de mine în Viața Romînească Decembrie 1906, Ianuar 1907 cu articulele corăspunzătoare din operele maiștrilor citați); m-am găsit în fața faptului următor: Îmi luasem însărcinarea să gătesc dicționarul în cinci ani, iar după trecere de opt ani, cu toate silințele mele, era gata numai un sfert dintr-insul. În două feluri ne gîndiam atunci, eu de o parte într-un felu, iar comisiunea dicționarului de altă parte în alt felu. Eu mă gîndiam așa: «Am fost cel mai prost om, cînd mi-am închipuit că se poate găti un dicționar în cinci ani. Acum dau eu dreptate lui Șăineanu și lui Damé că li-au trebuit celui dintîiu zece ani și celui alalt douăzeci, ca să ducă la capăt dicționarele lor, de altfel destul de defectuoase. Trebula să mă gîndesc că Littré a lucrat treizeci și cinci de ani, măcarcă avea o putere de muncă, cum la rari oameni se găsește. Un singur mijloc este pentru a mai grăbi lucrarea, anume să pun toate citațiile cite vor fi existînd pentru un înțeles oarecare, fără să mai fac o alegere printre dinsele. Cu cît mă voi încerca să fac o alegere printre ele, cu atît mai multă întîrziere voi aduce.» Iar comisiunea dicționarului se gîndia așa: «Acest om nu gătește răpede dicționarul, pentrucă nu vrea și, în loc de a face ceva mai

*) Fiindcă dl. Pușcariu este omul de realitate și de măsură, urmează dela sine că eu n-am simțul nici al realității, nici al măsurii. Cred că este locul să amintesc d-lui Iorga două lucruri: 1. Nu-i bine să se amestecă cineva unde nu se pricepe. 2. Nu-i bine să vorbească cineva de funie în casa spinzuratului.

mic și mai modest, dorește să facă o lucrare, cu care să sperie oamenii.» Și în consecință mi s-a ținut din partea comisiei dictionarului următoarea cuvintare: «Ar fi nedrept să nu recunoaștem puterea D-tale de muncă, conștiinciozitatea și competența, cu care lucrezi. Dacă am fi avut norocul să te întâlnim pe D-ta mai dinainte, astăzi dictionarul ar fi gata. Dar nu mai putem aștepta. Fă toate chipurile și-l gătește mai răpede. Prea multe citații poi, prea multe cuvinte, prea multe înțelesuri, prea multe traduceri latinești—Lasă-le pe acestea chiar cu totul la o parte—, prea multe etimologii—Pune numai pe acele care se vor găsi mai răpede—, prea multe transcrieri fonetice. *Alege* cuvintele, pe unele pune-le, pe altele nu; *alege* înțelesurile, pe unele pune-le, pe altele nu; *alege* citațiile, pune numai pe cele mai importante.» Orice încercare din partea mea de a proba că cu traduceri latinești nu se pierde multă vreme, că cu *alegerile* cuvintelor, înțelesurilor, citațiilor se întârzie lucrul, în loc de a se grăbi, și în aceeași vreme se aduce un prejudiciu enorm științei, a rămas zădărnice. Comisiunii dictionarului i se împlintase definitiv în minte iluzia că dictionarul nu se gătește răpede numai pentru că e prea mare. Pentru a mă convinge să fac dictionarul după metoda propusă de Academie s-a adus la sfârșit cel mai puternic argument din țara românească: «Dar dacă ți se va tăia subvenția?» «Voi să lucrez dictionarul gratis», am răspuns. Și m-am ținut de cuvânt. Eu lucrez mai departe dictionarul *gratis*, așa cum cere știința, iar Dl. Sextil Pușcariu a încăput să lucreze dictionarul cu subvenție, așa cum cere comisiunea dictionarului. Cum lucrez eu dictionarul, poate vedea lectorul din speciemenle publicate în Viața Românească Decembre 1906, Ianuar 1907 (între altele *acu, amu, acel, cel, aci, aici, bat, cătră, cind*). Cum lucrează Dl. Pușcariu dictionarul, poate vedea lectorul din speciemenul *ajung* publicat în Junimea Literară din Suceava No. 12, pentru care să se compare critica făcută de Dl. C. Botez în Viața Românească Decembre 1906. Pe lângă prescripțiile comisiei dictionarului Dl. Pușcariu, pentru a sfârși lucrul răpede, și-a mai pus încă una, anume pe acela de a *împrumuta* pe Hasdeu. Deci, cum va lucra Dl. Pușcariu o parte a dictionarului, știu sigur, fără a fi prooroc. D-sa anume *va împrumuta* pe Hasdeu până la *bărbat*, de acolo înainte *va împrumuta* pe Tiktin. până la *d*, unde se sfârșește dictionarul lui Tiktin. Ce va face dela *d* înainte, cînd Dl. Sextil Pușcariu va rămînea de capul D-sale, aceasta numai unul Dumnezeu știe. Nu eu sint supărat pe Dl. Pușcariu, *nu*, ci D-sa este supărat pe mine și iată pentru ce. La 28 Decembre, anul 1897, D-sa mi-a trimis o scrisoare cu rugămintea să-l laud colaborator, care scrisoare incheie cu vorbele (Păstrez ortografia originalului): «Dacă cum-va propunerea mea vă convine și aveți trebuință de sprijinul meu, vă rog să-mi indicați pe scurt condițiile ce aveți să mi-le puneți în privința sistemului, a ortografiei, a considerărilor dialectelor etc., precum și beneficiile ce le acordați unui colaborator.» La această scrisoare eu n-am răspuns. D-l Sextil Pușcariu s-a

supărat și iată în ce chip vorbește doi ani după trimeterea scrisorii pomenite în Convorbiri Literare pe April 1900, pag. 318: «Tot ce s'a făcut la noi pentru cunoașterea limbii a fost clădit pe pedestale cu mult prea înalte. Rezultatul: saū că filologul croind un fundament prea mare pentru clădirea sa a trebuit să lase lucrul neisprăvit, precum ne-o arată Etymologicul D-lui Hasdeu, saū că voind să zidească un palat de marmoră are să se pomenească că-i lipsește materialul și se va trezi că a clădit o casă de lemn, precum e în primejdie să fie Etymologicul Academiei, să nu fie zis într'un ceas rău!» Firește, cum s-ar putea face un dicționar bun, dacă nu lucrează Dl. Sextil Pușcariu la dînsul! Cînd am cetit vorbele de mai sus, mî-am zis: «Iaca încă unul care are să latre contra mea toată viața. Rău am făcut că nu i-am zvirlit un cîolan acolo, să roadă». Dl. Pușcariu nu ș-a pierdut cu toate acestea nădejdea de a-mî fi colaborator și ce n-a putut face singur a încercat să facă prin comisiunea dicționarului. Ce e drept, niciunul din membrii comisiunii nu mî-a propus lucrul direct, dar secretarul comisiunii mî-a vorbit așa: «Comisiunea ar dori ca să fii ca colaboratori pe D-nii Ovidiu Densusianu și Sextil Pușcariu». Am refuzat net. — «Va să zică să le spun să-și lăe nădejdea?» — «Da!»

La sfîrșit mă denunță Dl. Sextil Pușcariu areopagului: «Chiar învățații străini sînt dăruiți de Philippide cu particulare atribute. Meyer-Lübke și Sandfeld-Jensen n-au, după dînsul, nici idee de fonetică, Schuchardt e un recensent fără scrupul. Tot așa Herzog. Ca tipuri de recensanți fără scrupul sînt dați Gaston Paris și Tobler». Mă denunță areopagului că am îndrăznit să mă ating de sacrosancta sa persoană. Dapoi dacă nu m-oiu atinge eu, cine să se atingă? Vorba e numai dacă am dreptate. Eu nu mă tem de fulgerele nimărui, căci doar nu sînt Trac degeaba. În *casta* învățaților din apus știu bine că nu este permis unui membru să cricească, ci numai să jure în verba magistri. Infaibilitatea nu se discută decît pe șoptite, în patru păreți și cu ușile încuiate. Altfel mori *privat docent* ori ești pus la locul tău cu un gest neronian, care te face să pierzi gustul de a vorbi pentru restul vieții. Asemenea gest am văzut și eu dela un mare brahman, căruia-l imputasem cu drept cuvînt, cu *probe*, că vorbește despre accent lucruri fantastice. Ei bine, am să mai răbd încă vreo cîteva de aceste afurisenii, dar vorba e am eu dreptate ori ba? Nicio frică nu mă poate împiedeca de a spune un lucru adevărat, chiar dacă acel lucru adevărat ar fi supărător pentru Meyer-Lübke, Schuchardt, Tobler. Pentru acela la să stăm puținel de vorbă. Mai întîi și întîi să reducem lucrurile la adevărata lor proporție. În Specialistul Român, publicat în anii I și II din Viața Romînească, eu, pentru a scurta vorba și a nu zice *recensent indulgent, care dă hotărîrile fără să citească cu băgare de samă*, am numit pe acest recensent *fără scrupul*. De soini acesta sînt nouă zecimi din toți recensanții cîți există și cîți au existat pe fața pămîntului. Se poate zice că nimeni n-a

scăpat de a nu fi fost macar odată în viața lui recensent fără scrupul. Și, fiindcă Schuchardt a lăudat pe Dl. Sextil Pușcariu că-l meșter în aflarea etimologiilor, eu am scris: «Un recensent fără scrupul, H. Schuchardt...» A scoate însă la iveală izolat pe acest *fără scrupul, skrupelloser*, și a zice că am făcut pe Schuchardt recensent *fără scrupul*, ein *skrupelloser* Rezensent, este a da cuvântului un înțeles insultător, pe care ei în realitate, în intenția mea, nu-l are, este a proceda iar *cu meșteșug*. Apoi despre Meyer-Lübke și Sandfeld Jensen eu n-am spus că n-au nici o idee despre fisiologia sunetelor. Acest lucru despre Dl. Pușcariu l-am spus și l-am probat. Citez întocmai, Viața Rominească, an. II, pag. 234: «Cum că fisiologia sunetelor este copilul dezmiardat al filologilor, care li dă de gol puțină pregătire înainte de a se avintura în istoria limbilor, este lucru foarte cunoscut. Dupăcum un copil rău crescut, măcară va fi îmbrăcat în mătasă și împodobit cu tot felul de cordele, dă de gol prin vorbe urite defectele morale ale părinților, tot astfel fisiologia sunetelor descopere, din mijlocul a tot felul de paradă de erudiție, lipsurile de cultură ale filologilor. Toți vorbesc de dinsa, toți jonglează cu termeni tehnici dintr-însa, dar numai puțin o cunosc atita cât trebuie pentru a-și asigura o bază solidă în discuții limbistice. Și fisiologia sunetelor este într-adevăr temelia oricărui studiu asupra limbilor, așa dupăcum aritmetica este temelia matematicii. În privința aceasta specialistul român se poate lăuda că are colegi și în străinătate. Să dau un exemplu. W. Meyer-Lübke, Grammatik der romanischen Sprachen, I, Leipzig, 1890: «*r, ts, dz* sint sunete *gutturale* și *palatale*.» pag. 63; — «*l, u, z* sint sunete *velare*.» pag. 78; — «*a* nazal se disimilează în *ă*.» pag. 106; — «*cină, cine, mine, vinde, stinge, limbă, stringe, însu* sint *proparoxytona*.» pag. 108; — «*diftongii* sint *legături de două vocale care (vocale) au acelaș tărie de accent*.» pag. 112; — «*ng, nt* sint *n* + sunet *palatal*.» pag. 135; — «în *dătuș* *ă* se lungeste în *â* și cu toate acestea devine *deschis*, iar în *dăt* *ă* rămâne scurt și cu toate acestea devine *închis*.» pag. 193; — «*tonlos=unbetont* [afon=neaccentuat].» pag. 200; — «*k, g* în *lacte, cane, gramum* sint *palatale*.» pag. 205; — «în prefacerea lui *panis* în francezul *pā* influința lui *n* s-a manifestat prin acela că a reținut pe *a* în treapta sa de mai înainte (auf einer früheren Stufe).» pag. 215. — «prefacerea lui *arbore* în genezeul *erbove*, a lui *barba* în corsicanul *berba* este o *Brechung*.» pag. 221; — «în *tro, cro, pro, muo, lno, lmo* avem o legătură de *consonant+sonant+vocală*.» pag. 251; — «în *erm* *r* este *sonant* și formează cu *e* precedent un diftong analog diftongului *ei* din *leit*.» pag. 251; — «în *tryér* avem o legătură de *consonant+sonant+sonant+vocal*. Primul *sonant* se leagă cu *consonantul*, în urma căreia operați al doilea *sonant* trebuie să se prefacă în vocală, așa că din *tryér* rezultă *tri-y-er*.» pag. 308. ...Cu toate acestea, dacă nu cercetăm lucrul cu amănunțime, ci-l privim așa mai pe departe, nu putem tăgădui lui Meyer-Lübke

o lectură foarte superficială a manualului lui Sievers, singurul tratat de fonetică, pe care specialistul străin se crede obligat de a-l răsfoi... Altfel stă lucrul la specialistul romin. Acesta cunoaște pe Sievers numai din auzite... și știința lui în fonetică se reduce la *zero*... Una din cunoștințele elementare date de fiziologia sunetelor, asemănătoare cu adunarea din aritmetică, este că unele (dintre multe altele) sunete se produc prin *plesnituri*, iar altele prin *frecături*, că adică la unele aerul expirator sfarmă cu plesnitură un obstacol format de organele vocale, iar la altele aerul expirator se freacă printre organele vocale. Cele dintîi se numesc *explozive*, cele de al doilea se numesc *spirante*. Una din explozive este *k*. Această explozivă se formează prin sfarmarea de către aerul expirator a unui obstacol format de partea posterioară a limbii alipită de palatul moale ori de palatul tare. Cînd *k* se formează la palatul moale, se înseamnă de fonetici cu *k*, cînd se formează la palatul tare, se înseamnă de fonetici cu *ḳ*. Cel dintîi se găsește, de pildă, în cuvîntul romînesc *cap* (*kap*), cel de al doilea se găsește, de pildă, în cuvîntul romînesc *chip* (*ḳip*). Și copilul, cînd începe întîi să învețe a ceti, pronunță aceste două sunete foarte lămurit și-și dă socoteală că cel dintîi *plesnește*: *k—a—p kap*, *ḳ—i—p ḳip*! Altceva cu totul o *spirantă*. Iaca spiranta omorgană a lui *k* este *h* în *ham*, de pildă, și spiranta omorgană a lui *ḳ* este *ḥ* în *hîrurg*, de pildă. Și copilul, cînd începe întîi să învețe a ceti, pronunță aceste două sunete foarte lămurit și-și dă socoteala că cel dintîi *se hîriește*: *h—a—m ham*, *ḥ—i—r—u—r—g ḥirurg*! Da, și copilul pricepe. Numai specialistul romin nu; căci iată ce ni spune Dl. Sextil Pușcariu în „Lateinisches ti und ki im Rumänischen“, Leipzig, 1904, pag. 175: «Sunetul *exploziv k* se preface în sunetul *spirant ḳ*». Va fi o greșală de tipar, va zice lectorul. Nu, căci tocmai autorul pune mare bază pe acest fapt, cum că adică *ḳ* ar fi o spirantă, pentru a explica într-un chip oarecare *ingenios* prefacerea lui *ki* latinesc în africata *ti*, iar recensentul din Zeitschrift für romanische Philologie XXX, 622 se întreabă cu oarecare sfială (vezi că nici el nu e tocmai sigur): «este *ḳ* în adevăr o spirantă? vezi Sievers [Nelipsitul Sievers!] (*)». —Altă cunoștință elementară dată de fiziologia sunetelor, asemănătoare cu scăderea din aritmetică, este că vocalele sînt unele mai *închise* și altele mai *deschise*, dupăcum limba se apropie *mai mult* ori *mai puțin* de cerul gurii: cît cit la o vocală limba se apropie *mai mult* de cerul gurii, cu atît e mai închisă, cu cît la o vocală limba se îndepărtează *mai mult* de cerul gurii, cu atît e mai deschisă. Lucru clar. Și un copil, cînd începe să învețe

*) Acesta e Sandfeld Jensen, pe care eu, cîm vede lectorul, nu l-am citat pe nume, dar pe care l-a numit dl. Sextil Pușcariu, ca să mă îndemnească și eu dinzul: „Auzi, d-le Sandfeld Jensen, ce zice și de d-ta!“ În adevăr, de acum înainte m-am prăpăcit. Vai de capul meu și de nenorocita mea familie!

limba franceză și află întâi că în această limbă este un *e* ferm și un *e* ouvert și pronunță pe cel dintîi într-un cuvînt ca *aime* și pe cel de al doilea într-un cuvînt ca *mère*, îș dă bine socoteală că la cel dintîi stă mai aproape limba de ceriul gurii decît la cel de al doilea. Da, și copilul pricepe. Numai specialistul romin nu; căci iată ce ni spune Dl. Sextil Pușcariu în Studiul istro-romine, Analele Academiei Romine ser. II tom. XXVIII, pag. 119: «*g* pentru *a* accentuat are sunetul unui *a* foarte deschis spre *o*, așa cum pronunță Ungurii pe *a* în *nap*, *hat*». Vra să zică, dacă apropii articulația lui *a* de a lui *o*, adică dacă ridici limba puțin în sus, capeți un *a* deschis? Iar *a* cel la care limba nu se ridică defel în sus, ci se trage numai puțin îndărăt, acela e un *a* închis? Va fi o greșală de tipar, va zice lectorul indulgent. Ba nu, căci iată ce socoteală și-a făcut Dl. Pușcariu: dacă ți limba neridicată în sus defel și lipită de partea inferioară a gurii, atunci ai un *a* lipit, *închis*, firește, iar dacă dezlipești limba de partea inferioară a gurii și o ridici puțin în sus, atunci ai un *a* *dezlipit*, *deschis*, firește.—Altă cunoștință elementară dată de fisiologia sunetelor, asemănătoare cu înmulțirea din aritmetică, este că, dacă prin schimbarea spontană a sunetelor cele închise sînt lungi și cele deschise sînt scurte, este imposibil ca să existe excepții de așa fel, încît sunetul să fie închis și scurt. De pildă, în limba latină *toate* vocalele închise erau lungi și *toate* vocalele deschise erau scurte. A admite că s-a putut întîmpla ca să fie și o vocală scurtă închisă este tot una cu a admite că s-ar putea întîmpla ca doi+doi să dea citeodată și trei. Cu toate acestea Dl. Sextil Pușcariu în Convorbiri Literare 1905 pag. 53, ca să poată deriva cuvîntul bănățean *lis* alb din latinul **lissus*, admite că în acest cuvînt latin «era un *i* închis, dar scurt». Nicl pe vremea cînd îș publica Dl. Hasdeu laeticea, nu-și bătea specialistul romin mai mult joc de fisiologia sunetelor. Am făcut mari progrese dela 1866 încoace!» Și acum, dupăce am separat vorbele mele de haîna falsă, cu care le îmbrăcase Dl. Sextil Pușcariu, vorba e, am eu dreptate ori ba? Este adevărat că acei care spun că «*diftongii sînt legături de două vocale, care (vocale) au același tîrie de accent*» și stau la îndoială dacă *k* este o explozivă ori o spirantă și trimet cu ezitare la Sievers sînt o superficială cunoștință de fonetică? Adecă, fiindcă cineva e mare romanist, trebuie să știe și fonetica? D-apoi lipsa de cunoștinți în fonetică a romanistilor e lucru cunoscut de toată lumea. Chiar în cel dintîi an din Kritischer Jahresbericht Emil Seelmann făcea constatarea următoare: «La cultivarea acestei științi [a foneticii] au contribuit în Germania cel mai mult germanistii și anglistii, și cel mai puțin din nenorocire romanistii. Negreșit, nu trebuie să lee cineva în considerație cantitatea. Nicl știința mai mult decît romanistica nu s-a jucat atît de mult și de bucurios cu copilul răsătat [fonetica]. Dar era un periculos joc acesta, și acei care s-au lăsat ademiniți de dînsul au spus a-

deseori lucruri, pentru care vorba *nebulie* incetează de a fi o hiperbolă retorică. Acesta e un adevăr amar, dar nu trebuie să ne împiedice o falsă rușine de a-l spune.» De cînd scria Seelmann acestea au trecut 15 ani. În vremea aceasta fonetica a făcut progrese mari, cunoștințele romaniștilor într-însă însă au rămas la același nivel, ba chiar au mai scăzut. Cu cit anume fonetica s-a desfășurat de filologie și a devenit tot mai mult o știință fiziologică, fizică și matematică, cu atît filologii, în special romaniștii, au părăsit-o mai tare, pînă ce la urmă au început unii chiar să declare că, deoarece filologii nu pot să hotărască firea sunetelor cu precizia unui Rousselot, apoi ar trebui să renunțe la pretenția de a hotărî felul articulației lor. Bartoli, *Das Dalmatische*, vol. II, 313—314: «Semnele diacritice, de care mă servesc, nu sînt numeroase. Unele nuanțe vor fi cercetate odată pentru totdeauna la § 270; a le tot nota [nuanțele sunetelor] într-una cu tot felul de semne diacritice este zădărnice și mai mult incurcă. De altfel o asemenea procedură este numai aparența unei adîncimi științifice, deoarece descrierea fiziologică [a sunetelor] fără ajutorul foneticii experimentale, mai ales după metodele lui Rousselot, este de cele mai multe ori cu totul subiectivă.» Acesta e un pretext pentru a scăpa de o greutate. Nici cauzele schimbării limbii nu le poate filologul cerceta cu precizia unui filosof (De altfel un asemenea profund filosof, *care în același vreme să stăpînească și un material limbistic bogat*, pînă acum încă n-a apărut), și nici firea sunetelor nu o poate studia cu precizia unui fiziolog ori fizician; dar cu toate acestea nu se poate dispensa de a cunoaște acele cauze și acea fire atît, cît îi permit mijloacele lui filologice. Astfel toate științele sînt principale pentru unii, auxiliare pentru alții. Un specialism așa de exclusiv, că să se ocupe cineva cu istoria limbilor fără să cunoască nimic ori aproape nimic din *firea* sunetelor, sau cu istoria plantelor fără să cunoască nimic ori aproape nimic din *constituția* celulelor, nu poate fi decît dăunător. Că n-am să pot prin calcul infinitesimal și integral să desfac în curbe regulate o curbă neregulată, cum face Rousselot, pentru a afla tonul fundamental și armonicele lui, aceasta nu trebuie să mă împiedice de a căuta să aflu ce-i acela timbrul unui sunet; și pentru că n-am să pot, ca Rousselot, să-mi virpalaturî artificiale în gură, aceasta nu trebuie să mă împiedice de a observa prin simțul nervului din limbă, dacă la pronunțarea cutărui sunet lipesc limba de cerul gurii ori numai o apropiu de dînsul. Chiar acum de curînd însă un tînăr filolog, unul dintre cei mai harnici și mai învățați, care a făcut asupra limbii dalmate un studiu atît de amănunțit și de bogat în izvoare de tot felul, încît cu drept cuvînt lucrarea sa se poate considera ca una dintre cele mai importante ce au apărut dela gramatica lui Diez încoace, Bartoli în *Das Dalmatische* vorbește, din cauză că disprețuește fonetica, atît de nepreciz asupra sunetelor limbii aceleia, adică asupra celei mai importante părți a limbii aceleia, încît Gartner în *Zeitschrift für romanische Philolo-*

gie XXXI 621 face declarația următoare: «Se pare că *s*, *z* ale scriitorului sînt orî *θ*, *z* orî *s*, *z*, iar *s*, *z* = venețiane *s*, *z*, deci mai degrabă niște *z*, *z*; cît despre *c*, *g* cu «semiînchidere prepalatală», nu înțeleg ce fel de sunete vor fi. Asupra acestor șase litere aș ruga pe Dl. Bartoli să publice o lămurire.» Bartoli suferă și el de boala generală a romanistilor, de a cunoaște a-decă numai puțin fiziologia sunetelor. Acel care nu știe *nimic* din această știință este specialistul romîn, în special Dl. Sextil Pușcariu. Nu trebuie să arunce D-sa asupra romanistilor în general o acuzație, pe care i-o aduc D-sale în special.

Pentru a scoate în relief îndrăzneala pe care o am de a spune un defect al membrilor areopagului, Dl. Sextil Pușcariu reproduce vorbele cu care încheiă o parte din recensiea dicționarului lui Tiktin în Viața Romînească an. I, pag. 524: «Dacă munca și priceperea lui Tiktin aŭ fost în stare să provoace osanale din partea lui Tobler, d-apoi dacă ar fi cunoscut Tobler munca și priceperea mea? Lăsînd orice modestie la o parte, eu socot că aș merita să capăt în ochii celebrului profesor dela Berlin proporțiile unui... nu găsesc un termen de comparație.» Dl. Pușcariu ar dori să facă pe oameni să creadă că eu aș fi grandoman. D-apoi, dacă aș fi grandoman, n-aș fi eu învovă, ci acel care a exagerat laudele lui Tiktin. Căci sînt două feluri de valori în lumea aceasta, o valoare relativă și una absolută. Ce voîu fi prețuind eu în mod absolut, aceasta e altceva. Valoarea mea relativă, însă, exprimată prin vorbele de mai sus, se impune în mod necesar. Cînd anume spune Tobler că «nicio limbă vie n-a fost descrisă, înce privește partea lexicală, pentru străini cu atîta îngrijire și cu atîta bogăție, cum a fost descrisă aici limba romînă» despre un dicționar, la care am constatat eu între altele că lipsesc 17280 de cuvinte și că din 206 înțelesuri ale unui cuvînt (*bat*) sînt înregistrate numai 55, apoi rezultă numai decît, în mod *relativ* și *necesar*, că pentru dicționarul meu laudele cele mai mari nu sînt îndestulătoare. A fi el bun dicționarul lui Tiktin față cu alte dicționare romînești apărute înainte de dînsul, dar eu am probat pînă la evidență în recensiea pe care l-am făcut-o că dicționarul meu e nemăsurat mai bun. De aceea ar fi bine ca acei care conduc opinia publică să fie mai economi cu laudele, pentru că se poate întimpla ca cineva să ridice glasul și să zică: «D-apoi bine, mări ta, uite cu cît e mai bună lucrarea mea decît a D-sale. Dacă pe a D-sale ai lăudat-o atîta, ce ai mai putea zice despre a mea?» Și atunci orî judecătorul trebuie să-și întoarcă vorba înapoi, ceea ce nu-i bine, orî trebuie să recunoască că în adevăr pentru acel cineva nu se poate găsi termen de comparație, și lată-l, deci, ferească Dumnezeu, pe acest din urmă boînav de grandomanie. Dar vorbele celea ale mele nici măcar grandomanie nu-s, ci o glumă, căci doar nu sînt eu așa de prost să cred că e mare pripocseală să dovedească cineva pe specialiști romîni.

A. Philippide